

R.S. Fazlitdinova¹, M.A. Dexkkonov²

*Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali,
Andijon Davlat tibbiyot instituti, O'zbekiston*

Rezume: Davlat sud eksperti – bu sudlar va ishlarni tergov qilish yoki ko'rib chiqish bilan shug'ullanadigan boshqa organlarning topshirig'iga binoan sud ekspertizalarini o'tkazadigan mutaxassis. U ma'lum bir fan, texnika, san'at yoki hunarmandchilik sohasida maxsus bilimlarga ega. Davlat sud ekspertlari sud tibbiy, iqtisodiy, texnik va psixologik ekspertiza kabi turli xil ekspertizalarni o'tkazishlari mumkin. Ular o'zlarining kasbiy bilimlari asosida ob'ektiv va mustaqil xulosalar berish orqali sud jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ularning ishi sudga asosli qarorlar qabul qilishga va adolatni ta'minlashga yordam beradi. Ushbu maqolada davlat sud tibbiy eksperti va tibbiyot mutaxassislarning vazifalari ya'ni, sudda ishtiroki, majburiyatlari, huquqlari va boshqa ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlari: ekspert, ekspertiza, mutaxassis, sud, xolis, antagonistik sistema, haqiqat, fakt va dalil, haqoratli yoki noto'g'ri dalillar, faktik dalillar, Voir Dire, Dalillar shakli, Ishonchlilik darajasi, Gipotetik misol, shubhalar, Dastlabki aloqa, Advokat, Qarama-qarshilik, Sud jarayoni, Ad Hominem hujumi

Haqiqat, fakt va dalil

Yuridik va tibbiyot sohasi vakillari haqiqat- bu mavjud faktlar yig'indisi ekanligiga rozi bo'lishadi. Olim uchun har qanday faktning mavjudligi faqat texnologiyaning rivojlanish darajasi bilan chegaralanadi. Advokat uchun mavjud fakt sud tomonidan dalil sifatida taqdim etishga ruxsat beradigan narsadir. Qaysi dalillar qabul qilinishi va qaysi biri qabul qilinmasligi (va qanday tartibda) haqidagi qoidalar dalil ko'rsatmalari sifatida tanilgan.

Umuman olganda, yo‘riqnomalar- qonuniy asosli faktlar hakamlar hay‘atiga mantiqiy ravishda taqdim etilishini va ahamiyatsiz yoki xolis faktlar bartaraf etilishini ta‘minlash uchun ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, agar ular noqonuniy ravishda olingan bo‘lsa, dalillar chiqarib tashlanishi mumkin (masalan, noqonuniy tintuv va olib qo‘yish, noqonuniy qidiruv qarori va boshqalar). Muayyan fakt va haqiqatni tashkil etuvchi narsa, ehtimol, shifokorlar va advokatlar o‘rtasidagi tushunmovchilik va ishqalanishning eng katta manbaidir. Bu yerda haqiqatning turli nuqtalarining to‘qnashuvi tez-tez sodir bo‘ladi. Qaysi ma‘qul va nima nomaqbul ekanligi sudya tomonidan sud muhokamasidan oldin yoki muhokama paytida hal qilinadi. Umuman olganda, agar dastlabki tergov davomida biror narsa istisno etilmasa, advokat uni dalil sifatida ishga kiritishni taklif qilishi mumkin, bu qarama-qarshi tomonning e‘tirozlari bo‘lmasa, ish bilan har qanday aloqasi bo‘lgan deyarli hamma narsa bo‘lishi mumkin. Agar e‘tiroz bo‘lsa, sudya har ikki tomonning dalillarini tinglaydi va qaror qabul qiladi.

Haqoratli yoki noto‘g‘ri dalillar

Qabul qilinishi mumkin bo‘lgan amaliy tushuncha shundan iboratki, uning isbotlovchi qiymati (ko‘rgazmali yoki konstruktiv qiymat) hakamlar hay‘ati uchun bo‘lishi mumkin bo‘lgan xar qanday potensial haqoratli yoki zarar yetkazuvchi ta‘sirdan ustun bo‘lishi kerak. Shunday qilib, advokat sud-tibbiy ekspertdan bir nechta jarohat olgan jabrlanuvchining fotosurati o‘limdan keyingi kuzatuvlarni hakamlar hay‘atiga tushuntirishda yordam beradimi deb so‘rashi mumkin. Agar javob salbiy bo‘lsa, fotosurat tegishli deb hisoblanganligi sababli kiritilmasligi mumkin. Agar tibbiy ekspertning javobi “ha” bo‘lsa, sudlanuvchi fotosuratni ko‘rsatishning yagona sababi xakamlar hay‘atining his-tuyg‘ulariga ta‘sir qilish ekanligini ta‘kidlashi mumkin. Agar fotosuratda jarohat aniq ko‘rsatilgan bo‘lsa sudya buni dalili sifatida tan olishi mumkin. Agar fotosuratda ortiqcha qon ko‘rsatilgan bo‘lsa u dalil sifatida olinmasligi mumkin. Jasadning fotosuratlari dalil sifatida qabul qilinmagan holatlar xam bo‘lgan, chunki ular beixtiyor shaxsiy buyumlarni, masalan qonli sochiqni o‘z ichiga olgan bo‘lsa. Shunday qilib, sudya fotosuratni tan olishda uni rad etishga yoki ruxsat etilgan qismini kesib tashlashga qaror qilishi mumkin. Daliliy ashyo sifatida qabul qilinadigan narsalar sudyalar orasida farq qiladi. Ba’zi

sudyalar rangli fotosuratlarini qabul qilishlari mumkin, boshqalari faqat qora oq rasmlarni, uchinchilari esa faqat sxemalarni qabul qilishlari mumkin.

Muhim dalillar, lekin yuridik nuqtai nazardan

ishga ahamiyatli bo‘lmagan dalillar

Aytaylik, bola kalla miya shikastlanishidan vafot etdi. Tergov natijalariga ko‘ra, onaning sevgilisi bolaning to‘pig‘idan ushlab, o‘ldirish maqsadida devorga boshini urgan. Erkakka ayblov e‘lon qilingan va ish sudga oshirilgan.

Bola jasadini sud-tibbiy ekspertizasida qovurg‘alarni ko‘plab sinishi, sinishni turli bosqichlarda bitishi aniqlangan, bu esa bolaga uzoq vaqt oralig‘ida surunkali shikast yetkazganligidan dalolat beradi. Biroq, tergov onaning sevgilisi oldingi jarohatlar uchun yoki faqat o‘limga olib keladigan jarohat uchun aybdorligini aniqlay olmadi (bola va onasi oldingi sevgilisi bilan bir tom ostida yashagan, bundan tashqari, bola uzoq vaqt davomida turli enagalar birga yolg‘iz ko‘p marotaba qolgan). Shunday qilib oshiq faqat o‘limga olib kelgan bosh miya jarohati uchun ayblanadi va bolaga ko‘rsatilgan surunkali zo‘ravonlikni tan olmaydi. Binobarin, o‘limga olib keladigan bosh jarohati oldidan olingan jarohatlarga oid har qanday qonunga ko‘ra, ushbu sud oldida ahamiyatsiz deb hisoblanadi. Va hattoki bu oldingi jarohatlarga har qanday ko‘rsatuv hakamlar hay‘atiga ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan hissiy va noto‘g‘ri ta‘sir tufayli tegishli jarayonning buzilishiga olib kelishi mumkin. Ular, shuningdek, boshqa bolalarni himoya qilishga qaratilgan boshqa ma‘muriy va sud jarayonlariga tegishli bo‘ladi.

Kichik va yuridik jihatdan ahamiyatsiz, ammo faktik dalillar

-Ayblanuvchi tomonning advokati har doim qotillik qurbonini taniqli va fazilatli fuqaro sifatida ko‘rsatishga harakat qiladi va mijozning advokati buni xohlaydi.

Shunday qilib, shifokor bemorni davolashda ehtiyotsizlikka yo‘l qo‘yishi bilan bog‘liq yoki boshqa fuqarolik ishlarida jabrlanuvchilar ham, sudlanuvchilar ham teng darajada buzilgan giperbola yordamida tasvirlanadi. Shunday qilib, advokatlardan biri har doim muayyan faktlarni ahamiyatsiz deb chiqarib tashlashga harakat qiladi, ikkinchisi esa bu faktlarni ishga kiritishga harakat qiladi. Sud-tibbiyoti ishlarida jismoniy dalillar bo‘yicha chalkashliklar odatda toksikologik test

natijalariga to'g'ri keladi. Misol uchun, agar baxtsiz hodisa sodir bo'lgan joy yaqinidagi begunoh shaxsning boshiga o'q uzilgan bo'lsa, uni qonda 0,3% alkogolni topilishi qonuniy ahamiyatga ega emas. Biroq, bu holatda aybdorning advokati yo'l topishga harakat qiladi, bu faktni ashyoviy dalil sifatida kiritish mumkin, ehtimol, jabrlanuvchining mast ekanligini ko'rsatish yoki agar jabrlanuvchi mast bo'lmaganida, u ishning bunday natijasini chetlab o'tgan bo'lishi mumkin bo'lgan ssenariyni taklif qilishdir. Har bir advokat o'z fikrini isbotlash uchun bahslashadi, lekin sudya qaror chiqaradi va guvoh va advokatlar faqat qarorga bo'ysunishlari mumkin.

Voir Dire. –Ba'zida sud ba'zi faktlarni ahamiyatli yoki yo'qligini aniqlash uchun guvohni so'roq qilishni zarur deb topishi mumkin. Agar, masalan, advokatlar o'rtasida qonda alkogol miqdorini ko'payishi jabrlanuvchining o'limiga sabab bo'lgan fakt bo'lganligi to'g'risida nizo kelib chiqsa, u xolda **voir dire** deb ataladigan protsedura qo'llaniladi. Hakamlar hay'ati sud zalini tark etadi va guvoh ularning ishtirokisiz so'roq qilinadi. Agar sud-tibbiy ekspert jabrlanuvchining o'limiga alkogol sabab bo'lmaganligini ta'kidlasa, sudya bu faktni ishda rol o'ynamaydi deb qaror qilishi mumkin va hakamlar hay'ati bu haqida hech qachon bilmaydi. Agar sud-tibbiy ekspert jabrlanuvchining o'limiga alkogol sabab bo'lganligini ta'kidlasa, hakamlar hay'ati yana sud zalida taklif qilinadi va sud-tibbiy ekspertga savollar qaytariladi.

Dalillar shakli – Ekspert guvohlik berish qoidalaridan xabardor bo'lishi kerak, ular yurisdiksiyaga qarab farq qilishi mumkin va sud jarayoni fuqarolik, jinoiy yoki mulkiy bo'lishi mumkin. Shunday qilib, jinoyat protsessida patologoanatomning ko'rsatmasi ashyoviy dalil hisoblanadi, autopsiya xulosasi va o'lim haqidagi guvohnoma esa dalil hisoblanmasligi mumkin. Autopsiya xulosasi dalil sifatida ko'rib chiqilishi uchun tibbiy ekspert (qasamyod qilgandan keyin) sudyaga to'liq hujjatni o'qib chiqishi kerak, ammo fuqarolik ishlari bo'yicha autopsiya xulosasining ham, o'lim haqidagi guvohnomaning ham nusxalari qabul qilinishi mumkin, qabul qilinishi mumkin bo'lgan dalil sifatida va og'zaki guvohlikning yetishmasligidan foydalanilgan.

Mish-mishlarga asoslangan dalillar. Odatda, guvohlarning ko'rsatuvlari birinchi qo'l ma'lumotidir, ya'ni guvohning o'z kuzatuvlaridir. Siz boshqa

odamlarning kuzatuvlari haqida guvohlik berishga haqingiz yo‘q. Bu qoida uchun eng katta istisno — tibbiy kartadagi yozuv hisoblanadi. Shunday qilib, sud-jarayonida sud- tibbiy ekspert tibbiy yozuvda nima yozilganligini tushuntirishi, laboratoriya xulosasini yoki toksikologik tahlil natijalarini tushuntirib berishi mumkin.

Ishonchlilik darajasi

Demak ilm-fan va tibbiyot olamida deyarli hamma narsa mumkin bo‘lganligidek, sud tibbiy ekspert guvohining fikri "oqilona tibbiy ilmiy ehtimollik" doirasida bo‘lishini talab qiladi. Ushbu havola mumkin bo‘lgan, ammo ehtimoldan yiroq bo‘lgan voqealar yoki vaziyatlarga “eshigini ochadi”. Ba’zi advokatlar "oqilona tibbiy ishonch" iborasini ishlatishni talab qiladilar, chunki ikkinchisi kuchliroqdir. Agar bunga qarshi bo‘lmasangiz, unda bu iborani ishlatib. Aks holda, "ehtimollik" so‘ziga yopishib oling. Advokatlar (va sudya) so‘z o‘yinlarini o‘ynashlari va guvohlik qabul qilinishi uchun "oqilona aniqlik" ni talab qilishlari mumkin. Bunday holatda, ekspert ularga qarshi kurashishdan ko‘ra, oddiygina qoidalarga rozi bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Albatta, shuni ta’kidlash mumkinki, biror fakt aniqlangandan so‘ng, uning asosli yoki asossiz ekanligi muhim emas. Eng yaxshisi, iboralarga foiz qo‘ymaslik, bu ma’lum darajada aniqlikni anglatadi. Misol uchun "ehtimol" 60% ehtimolni ko‘rsatishi mumkin, "juda ehtimol" esa 75% ehtimolni ko‘rsatishi mumkin." Albatta, advokatlar bunday sxemaga rioya qiladigan ekspert guvoh bilan shug‘ullanishidan mamnun bo‘ladi. Biroq, bu mutlaqo o‘zboshimchalik va amaliy emas. O‘zboshimchalik bilan raqamli sxema hakamlar hay’atini shunchaki chalkashtirib yuboradi va advokatlarga ekspert guvoh bilan o‘yin o‘ynashga imkon beradi.

Mutaxassis guvohlarga taxmin qilish, taxmin qilish yoki mumkin bo‘lgan narsa o‘rniga nima mumkinligini tasvirlash mumkin emas. Spekulyatsiya hech qanday ma’noga ega emas. Shuning uchun ekspert guvoh bu iboralarni o‘z manfaati uchun ishlatishi mumkin. Misol uchun, autopsiya paytida ekspert tomonidan bildirilgan fikr odatda taxminiydir, chunki u o‘sha paytda barcha ma’lumotlarga ega bo‘lmaydi. Agar advokat buning uchun tibbiy ekspertni javobgarlikka tortishga harakat qilsa, to‘g‘ri javob bu shunchaki taxmin, taxmin va u to‘liq bo‘lmagan ma’lumotlarga asoslangan bo‘ladi. Bu javobning zaruriy sharti bo‘lishi mumkinki,

bunday spekulativ javob (autopsiya stolida, voqea joyida va h.k.z.) keyingi tergov va tergovga olib keladi, bu esa o'z navbatida fikrni shakllanishiga olib keladigan qo'shimcha ma'lumotlarni yaratadi.

Gipotetik misol

Advokat ko'pincha ekspert guvohning so'rovini ishda dalillar sifatida ko'rsatilgan faktlarga asoslangan ssenariy bilan yakunlaydi. Ammo taklif qilingan ssenariyga barcha faktlarni kiritish mumkin emas. Odatda, faraziy misol, "quyidagi faktlarni qabul qiling..." kabi ibora bilan boshlanadi, keyin taklif qilingan ssenariy (ya'ni, odam qanday o'qqa tutilgan, shu jumladan nisbiy masofa, egilish, pozitsiya va boshqalar). Nihoyat, guvohdan so'raladi: "Bu ssenariy sizning kuzatishlaringizga mos keladimi?" Kuzatishlarning har bir ssenariysi uchun odatda ko'plab mumkin bo'lgan ssenariylar mavjud bo'lganligi sababli, guvohning javobi berilgan ssenariy kuzatuvlarga "mos kelishi" bilan ifodalanadi.

Yakuniy eslatma

Sudda guvohlik berishda yordam beradigan ba'zi ko'rsatmalar:

1. Tayyor bo'ling. Guvohlik berishdan oldin tayyorgarlik ko'rish muhimdir. Sizdan nima so'ralishini aniq bilish uchun ish materiallarini o'rganing. Iloji bo'lsa, advokat yoki jarayonning huquqiy jihatlarini tushunishga yordam beradigan boshqa mutaxassis bilan maslahatlashing.

2. Haqiqatni ayting. Faqat haqiqatni aytish muhimdir. Soxta ko'rsatmalar jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, hatto jinoiy javobgarlikka qadar.

3. Savollarga qisqacha va aniq javob bering. Agar kerak bo'lmasa, batafsil ma'lumot olishning hojati yo'q. Faqat sizga berilgan savollarga javob bering.

4. Savollar berishdan qo'rqmang. Agar siz savolni tushunmasangiz, uni qayta ko'rib chiqishni so'rang. Bu tushunmovchilik va xatolardan qochishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. «Sud ekspertizasi to'g'risida»gi O'RQ-249-son 01.06.2010
2. «Sud ekspertizasi tadqiqotlarini o'tkazish tartibi to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida»gi 73-son qarori bilan tasdiqlangan «Sud ekspertizasi tadqiqotlarini o'tkazish tartibi to'g'risidagi namunaviy nizomi» O'z.R.Vazirlar Mahkamasi 21.02.2023

3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 22/09/1994-yil.
4. G'iyosov Z.A. Sud-tibbiyoti, Darslik, Toshkent – 2018. 15-25-b.
5. Indiaminov S.I., Qo'shboqov A.M. Sud-tibbiyoti, Darslik, Toshkent – 2021.
6. G'iyosov Z. A., Botaev J. I., Saidov Ch. Sh. Sud tibbiyoti va psixiatriyasi. Ikki jildli. 1-jild. Sud tibbiyoti: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 146 b.
7. Shamsiev E.S., Iskandarov A.I., Zufarov R.A., Talimbekova V.K. Sud tibbiy fanlari: Darslik. T.: TDYuI, 2004y.
8. Iskandarov A.I., Yeshmuratov B.A., Norboev A.N. Sud meditsinasi: O'quv qo'llanma T.: TDYuI, 2006
9. Shamsiev E.S., Iskandarov A.I., Zufarov R.A., Talimbekova V.K. Sud tibbiy fanlari: Darslik. T.: TDYuI, 2008y.
10. <https://lex.uz>
11. <https://sudex.uz>
12. <https://nrm.uz>
13. <https://forensic.uz>

Avtorlar haqida:

©*Dexkkonov Mashrabjon Abdubohiyevich* – Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali (RSTEIAMAF), Andijon Davlat tibbiyot instituti. O'zbekiston, Andijon

©*Fazlitdinova Roxatoy Sadridin qizi* – Andijon Davlat tibbiyot instituti, Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali (RSTEIAMAF), O'zbekiston, Andijon